

DÉRYNÉ

1808-ban az országúti Hacker-ház nagytermében magyar színészek játszottak. Egyik este két csitri leányka ült az izgalomtól kipirult arccal a karzaton. Mikor a függöny felgördült, megindult a játék, szinte még lélegzeni sem mertek, úgy bámulták tágranyílt szemmel a nagyszerű csodát. Az egyik leánykát, a szeplős, vöröshajú kis Schenbach Rózát ez az este teljesen megváltoztatta. Addig vidám volt, jókedvű, éneke, kacagása az egész házat felverte, mikor szállásadó gazdájának gyermekeivel játszott. Sőt az öreg svábnénál is, ahol fiatal leányokkal együtt finom kézimunkát tanult, ő volt a leghangosabb, legvidámabb. Most meg egész nap csak ábrándozott. Az motoszkált kócos kis fejében, hogy színésznő lesz. Pénzért hímezett, hogy amíg maga nem játszhat, legalább a karzatról élvezze ezt a gyönyörűséges álomvilágot, mert sok gonddal küzdő anyjától nem mert, de hiába is kért volna jegyrealót. Szép, új ruháját világért fel nem vette, mert hiszen arra majd a színháznál lesz szüksége. Sőt a máskor félénk kis leányt annyira vonzotta a színpad, hogy fogta magát, titokban elment Láng Ádám uramhoz, a magyar színészek igazgatójához. Elmondta neki, hogy színésznő szeretne lenni és arra kérte, adjon neki egy kisleánynak való rollet. De a szívtelen direktor nemcsak hazaküldte, hanem még ki is nevette Rózát. A csalódott kisleány zokogva ment haza, ahol azután vigasztaló szavak helyett alapos fejmosás várt rá. Rothkrepf néni ugyanis meglátta Rozika kisírt szemét, mire olyan erélyesen kérdezte, mi történt, hogy erre nem lehetett hazudni. A néni pedig habozás nélkül leült, levelet írt Jászberénybe Schenbachnének, hogy jöjjön azonnal és vigye haza a leányát. Mert ha egy leánynak annyira csak a színházon jár az esze, mint Rózának, arra már nem lehet vigyázni.

A szegény anya sietett fel Pestre, ahol kétségbeesve hallgatta leányát, aki neki is elmondta, hogy színésznő akar lenni. Hogy erre a hóbotos beszédre csak sírás, szidás volt a felelet,

az természetes. Sőt Rothkrepfné is megkapta a magáét, hogy miért engedte Rozikát teátrumba. Most már nem lehet a fejét helyre csavarni, nem is hagyhatja Pesten, ahol pedig annyi mindent tanulhatna, amire egy szegény leánynak szüksége van. Haza kell vinni Jászberénybe. Pedig olyan ügyes meg szorgalmas a gyerek, hogyha még vagy egy évig járt volna a svábnéhoz kézimunkázni, nagy segítségére lehetne anyjának, akit sorscsapások, rossz emberek már-már mindenéből kifosztottak.

Róza hazament. Látva anyja kétségbeesését, szerette volna elfelejteni a színházat, de hiába. Egyre búsult, sírt, fogyott, úgyhogy végül anyja is érezte, ez így tovább nem mehet. És meghozta leányaért ezt a nagy áldozatot, hogy beleegyezett: legyen Rozika színésznő. Amennyire csak módjában állt, ellátta ruhával, fehérneművel és felhozta Pestre. A szerződés megkötésénél próbált ugyan még egy kicsit akadékoskodni, de Vida táblabíró kedves rábeszélésre végül mindenbe beleegyezett. A kis Róza tényleg Pesten marad, kap havi tizenyolc forint fizetést és mint Murányiné kosztosa és tanítványa készül a színi pályára.

A kis Róza boldogan, lázas izgalommal tanult, úgyhogy nemsokára kis szerepeket is kapott. Már tizennégy éves volt, de kedves arcocskája, kis, vékony termete még tíznek se igen látszott, ami az ambiciózus kis színésznőt rettenetesen bántotta. Nemcsak a közönségnek, a társulatnak is kedves, elkényeztetett gyermeke volt Széppataki Róza, az első magyar színésznő, aki csengő énekével csábította színházba a közönséget. A kis pacsirtát annyira megszerették, hogy akár énekes darab volt, akár nem, neki énekelni kellett. Es ő nem szeszélyes, elkényeztetett primadonna, hanem boldog, jókedvű fiatal leány, aki szívesen hozta lantját és örült, ha énekelhetett.

A társulat egyik színésze, Déry István, beleszeretett a kis művésznőbe. Róza- ugyan sehogy sem szívelte erőszakos és szenvedélyes imádóját, de a színészek is, meg a társulatot szeretettel támogató urak, Méreyék, Vidáék, Fáy Andrásék annyira pártolták Déry kérését, hogy Róza végül már úgy érezte, igent kell mondania. Ez újabb nagy csapás volt anyjának, aki már most azt se remélhette, hogy valami előnyös házasság előbb-utóbb mégis elszakítja leányát a színpadtól.

A kis Déryné ifiasszony házassága nagyon viharosan kez-

dődött, egy percre sem volt boldog és nem is tartott soká. Férje ugyan imádta, minden összeveszés, minden jelenet után térdenállva kért tőle bocsánatot, de felesége szeretetét mégsem tudta elnyerni. Déryné úgy érezte, hogy a sok civódás, izgalom kedélyét is, egészségét is tönkreteszi, el akart férjétől válni. Déry hallani sem akart erről, annál kevésbé, mert mint gazdatiszt, jó állást kapott és azt remélte, hogy távol az izgalmas színházi világtól, boldogan, gondtalanul fognak majd élni. De hiába könyörgött, hiába festette legcsábítóbb színekkel a jövőt, Róza hú maradt elhatározásához, hú maradt a színpadhoz.

1815-ben lebontották a magyarok színházépületét, a Rondellát. A színpad nélkül maradt társaság kénytelen volt vidékre menni, szerencsét próbálni. Hosszabb időre először Miskolcon ütötték fel sátorfájukat. A közönség szeretete, lelkesedése kárpótolta őket kezdetleges színpadukért, mert eleinte bizony a szálloda udvarán álló nyitott pajtában játszottak, meg a csizmadiaszínpadon, ahol még az eső meg hó ellen sem voltak megvédve. Miskolcon, Kassán, de valamennyi városban, ahol megfordultak, szerették, ünnepelték az első magyar színészeket, a kedvenc meg mindenütt Déryné volt. Amikor játszott, tele volt a színház, ha meg szabad napja volt, versengett az úri társaság, hogy kinél ebédeljen, uzsonnázzék.

A városok német lakossága nem tudott magyarul, énekes darabokat kívánt hát hallani. De operákat nem adhattak, mert nem volt énekes személyzet. Déryné azonban erre a bajra is tudott orvosságot. Egyvelegeket állított össze áriákból, dalokból, amiket a közönség a legnagyobb örömmel hallgatott. De egy kisváros még így se soká adhatott a társulatnak hajlékot, kenyeret. Folyton vándorolniok kellett, az ország egyik végéről a másikra, Kassáról Komáromba, onnan Pozsonyba, Pécsre mentek. Nagy ekhós szekereken utaztak, csikorgó hidegben, fullasztó nyárban a magyar színészet első lelkes apostolai, akiknek önfeláldozó munkájáért a nemzet még száraz kenyérrel is alig fizetett.

A Pesten otthon nélkül maradt színészeknek második hazája Kassa lett. Évről-évre hűségesen visszatértek ide és a közönség, a sok jó barát úgy várta, úgy fogadta őket, mint hazatérő gyermekeit. A telet mindig ott is töltötték, a nyári hónapokban meg vándoroltak szerte az országban, egy kis

kóstolót adni az embereknek színházból, művészetből, irodalomból. És Déryné mindenhol a társulat legfőbb vonzóereje volt. Annyira szerették, annyira meg is becsülték, hogy a Bécsben megjelenő Magyar Kurír 1820-ban a nagy világesemények közt foglalkozott a magyar színtársulattal és primadonnájával, Dérynével.

„Komáromból jelentik: Nem tsak a mi városunknak figyelmetességét, hanem az egész hazájét is megérdemli azon szerentsés előmenetel, melyet mi Nemzeti nyelvünknek tsinosodásában tapasztalhatunk, 's a'mely szíveinket hazafiúi örömmel eltölthette; mert már három hónap olta Kilényi Dávid úrnak igazgatása alatt olly Magyar Theatromi Társaság ad nálunk Nemzeti játékot, melly ezen szép mesterségben tett előmeneteleit jelesen kimutatja.

Kiváltképpen emlékezetet érdemel Déryné ifiasszony, a ki előbb Pesten, azután Miskolczon és Kassán az éneklésben magát annyira gyakorlottá, hogy most a legerősebb áriákat kellemetességgel és bámulásra ragadó hathatósággal éneкли. Melyre nézve ötet némelyek magyar Catalaninak nevezni bátorzkodtak, mind azért, mert hangja tiszta, mind kiváltképpen azért, hogy minden erőltetés nélkül akár a legfelsőbb emelkedésre, akár a legmélyebb leereszkedésre alkalmas, 's így akár melly Theatrumban ditsőséggel megjelenhetne. Óhajtanunk kell, hogy illy szép példákra a' Nemzet felserkenjen, és tsinosodásának ezen ágát nagyobb pártfogással és gyámolítással segítse.”

A komáromi tartózkodás legszebb, legkiemelkedőbb eseménye egy rövid bécsi kirándulás volt. Nem sikerült ugyan olyan jól, ahogy Déryné remélte, mert Kilényinek nem is volt sok pénze, a nagylelkűsége meg éppen nem állt erős lábon. Fukarsága így bizony sokszor rontotta el a vidám kirándulók multságát. De Déryné elmehetett az operába, hallotta Mozart Tündérsípját. Ez a benyomás azután elfeledtette vele azt a keserűséget, amit a piszkos, rozoga utazókocsi okozott hiú kis szívének, mert a magyar színészek bizony ilyen alkalmatlanságon vonultak be a császárvárosba.

Az első kezdetleges kis színtársulat nőtt, fejlődött, tagjait már nemcsak a lelkesedés, hanem igazi hivatottság is vonzotta a színpadra. Egyre több társulat járta keresztül-kasul az országot és mindegyiknek legfőbb vágya volt Déryné megnyerni.

Ahol ő volt, ott operát is adhattak és minden társulatnak ez volt a legfőbb vonzóereje. Déryné ugyan koloraturénes volt, de azért válogatás nélkül minden szerepet elvállalt, még az Olasz nő Algírban alt szólamát is. Ha egy új társulathoz érkezett, első dolga volt azokat a tagokat kiválogatni, akiknek hangjuk van. Versenyt dolgozott, tanított a karmesterrel, buzdította, bátorította a kezdőket és boldog volt, ha fejlődésképes hangot fedezett fel. De azért soha nem zsarnokoskodott, szélsőséges sem volt, legnagyobb diadalai közepett is aranyos kedélyű, vidám, jó pajtás maradt, akit sorozatos sorcsapások sem törtek meg, nem rendítették meg bizodalját, reménységét, hogy lesz ez még másképp is.

Nagyon szeretett szépen öltözni, büszke volt rá, hogy minden szerephez megfelelő ruhája van, amiket csodálatos ügyességgel és szorgalommal mind maga készített. Legjobban a naiva szerepek könnyű kis túllruháit szerette és az előkelő dámák is sokszor utánózták társalgási szerepekben viselt uszályos öltözékeit. Mindezt maga tervezte, állította össze, mert divatlapra bizony már nem telt a havi fizetéséből. Még így is mindig tele volt adóssággal, mert akármennyi csalódás érte, akármennyien rászedték, kihasználták, kérő szóra azért élete végig nem tanult meg nemet mondani.

Hangja olyan szépen, nagyszerűen fejlődött, hogy diadalmas vendégszereplés után kérve könyörgött a pesti német színház igazgatója, szerződjk hozzá, ahonnan azután nyitva áll előtte az egész világ. De Déryné nem ment. Nem tudta, de nem is akarta küzdő pályatársait cserbehagyni, mert tudta, ha ő elmegy, nem lesz énekesnő, nem adhatnak operát és akkor elpusztul a színészet a két magyar hazában. Inkább megelégedett azzal a kevéssel, amit így keresett, tovább nélkülözött, de mégis kitartott hűségesen magyar publikumánál.

Kolozsvárra sokat csábították, de nem mert olyan messze útra vállalkozni. 1823-ban végre mégis rászánta magát, hogy eleget tesz Erdély kérésének, ott is bemutatja művészetét. Útközben azután százszor is megbánta merész elhatározását. Kemény, csikorgó télben tizennégy napig utaztak Egerből Kolozsvárra és Váradon túl bizony már csak piszkos kis csárdákban térhettek éjjeli nyugalomra. De végre, mikor kimerülve, betegen, de azért mégis szerencsésen megérkeztek, annál jobban megszerette Erdély kis fővárosát. A színtársulatnak

sok kiváló, országos hírű tagja volt, de az ő kedvéért még két énekest, Szerdahelyit és Pályit is szerződtették, így a legnagyobb operákat is kitűnő előadásban adhatták. Különösen a Sevillai borbélyal volt nagy sikerük. Az erdélyi mágnások nagy lelkesedéssel pártolták a magyar színházat és szerették volna ezt az elsőrangú társulatot állandóan Kolozsvárhoz kötni. Nyáron menjenek vendégszerepelni, de ősszel mindig térjenek vissza. De Déryné Kassához sem akart teljesen hűtlen lenni, hiszen ott is annyira szerették, ezért csak azt ígérte meg, hogy felváltva fog itt is, ott is játszani. Vendégszerepelni azért persze máshová is elmegy, mert hiszen még mindig ő az egyetlen énekesnő Thalia vándorló magyar papjai közt. Hívták is mindenhova, elereszteni azonban sehonnan sem akarták őt, aki

Bús Norma és a szeles Rozina,
 Camilla, Romeo és a hü Zerlina
 Körünkben zeng, miként bús csattogány,
 S körünkbe fejlík a tavasz virány.
 S most Thisbe, most meg Lízli bájol el,
 S most mint Keresztanyácska remekel,
 Te csillag és virág honunk egén,
 Egyetlen a színészetünk egén!

énekelte róla Kassán egy poétikus lelkű színházrajongó.

A kolozsvári társulat bejárta egész Erdélyt, még olyan helyekre is eljutottak, ahol lóháton kellett a nyaktörő utat megtenni. Voltak a Székelyföldön, Brassóban, a bányavárosokban, azután újra visszatértek Kolozsvárra. De itt Déryné összekülönbözött Szentpéteryvel, akihez pedig hosszú barátság fűzte. Kassára nagyon hívták, vágyódott is vissza, így hát búcsút vett kolozsvári barátaitól, akiknek megígérte, hogy nemsokára visszatér hozzájuk és Kassára utazott.

A következő évek Déryné művészi életének delelőjét jelentik. A kassaiak hálából, hogy visszatért hozzájuk, nagyszerű szerződést kínáltak neki. Ha megígéri, hogy állandóan ott marad, játszik a magyar, meg a német társulattal is, havi fizetését élete végéig kapja. Most meg kolozsvári barátaihoz nem akart Déryné hűtlen lenni, nem akarta a visszatérésre vonatkozó ígéretét megszegni. De azért tíz évig minden ősszel vissza-

tért Kassára, ahova a közönség ragaszkodásán kívül a szíve is visszahúzta.

1837-ig élt Déryné így felváltva Kassán, Kolozsváron, vándorúton. Művészetéről a kritikusok a legáradozóbb hangon emlékeztek meg, ő volt a „két testvérházában közszeretetet nyert lelkes színészné, s még nagyobb dallosné”.

Végre megvalósult a nemzet régi vágya, megnyílt Pesten az állandó magyar színház. Déryné az első volt, akit szerződtettek. A közönség szeretettel, a kritika elismeréssel fogadta, de ez a szeretet, ez az elismerés már inkább a múltnak, mint a jelennek szólhatott. Déryné művészete már túl volt delező pontján, megkezdődött a szomorú hanyatlás. Új, fiatal művésznők jöttek, Schodelné ragyogása bizony elhomályosította a múlt csillagát. Eddig Déryné nemcsak első volt, hanem egyetlen is. A Nemzeti Színház sok intrikája közt nem tudott megszokni. A nagy árvíz anyagilag súlyosan megkárosította. Beteg is volt. De amint meggyógyult, menni akart Kassára, ahova olyan nagyon hívták, ahova egész szívével visszavágyott. Hiába marasztalta a színház vezetősége, hiába figyelmeztették jóbarátai, örüljön, hogy végre révbe jutott, ne térjen vissza a vándorszínész rögzös, bizonytalan útjára. Déryné nem hallgatt az intő szóra és kollégái meghatóan szép búcsúünnepélye után visszament Kassára. A fogadtatás, a régi jó barátok öröme azután sok mindenért kárpótolta Dérynéét.

„Dérynének, a kedvelt, itthon van
Neki örvendünk, mienk ő legyen,
A dicső, kinek hangjára kopár
Krivánnak ormán ibolyák fejlenek.”

Déryné hát újra vándorútra kelt és ezentúl egyre több keserűség, csalódás jutott neki osztályrészül. Elkövetkeztek a hanyatlás évei, amikor a közönség csak a nagyszerű múlt emlékeit tisztelhetette benne. A fiatalok pedig, akik nem emlékezhetek, virágkorára, nagyszerű művészetére, közönyösen álltak vele szemben. Déryné ezt meg is érezte és visszavonult a színpadtól. 1852-ben kibékült férjével, az egykor annyira ünnepezt művésznő egészen Déry haláláig Diósgyőrben családjának, háztartásának élt. Azután egyedül maradt a szegény, beteg, öreg asszony. Jó emberek száz forint kegydíjat eszközöltek

ki számára, abból tengődött nővérénél, Kilényi Dávidnénál. De Déryné még most, öregen, halálos betegen sem tudott elfogadni. Ő csak adni tudott, jó szívvel, tele kézzel, mint igazi királyné, aki dús kincsesházából szórja aranyait a nép közé. Most sem akart ingyen, olyan pénzt elfogadni, amiért nem dolgozott, amit nem szolgált meg. És ezért öregen, betegen írni kezdte emlékiratait. Ott kezdte, 1795 karácsony éjszakáján, amikor Schenbach patikusok vöröshajú kisleánya megszületett. Leírta gyerekkorát, vágyódását, küzdelmét a színpadért. Attól kezdve pedig, amikor szerződött tagja lett a magyar társulatnak, naplója már nemcsak az ő életének története, hanem a magyar színészet hőskorának elvenen megírt, nagyszerű képe. Az eseményeket, évszámokat ugyan kissé összezavarja, de annál hívebben, igazabban rögzíti meg az egész kornak, környezetének lelkét. Eleinte mindent, amire csak emlékszik, a legrészletesebben ír le és csak amikor már érezte, hogy nincs sok ideje, fogta rövidebbre az események leírását. Olyan őszintén ír, mintha csak önmagának írta. Csalódásait, balsikereit is elmesélte, azt is, amikor rosszak voltak hozzá, bántották az emberek. De akárhogy sietett munkájával, mégsem készült el vele. A halál kivette kezéből a tollat, mielőtt még meg kellett írnia, hogy mennyi csalódás jutott neki osztályrészüil. Mert utolsó éveinek leírásánál már csak arról számolhatott volna be . . .

Hetvenöt éves korában halt meg Déryné. A szegények temetőjében helyezték örök nyugalomra a művésznőt, akiről Egressy Gábor ezt írta: Azon nemesen küzdők sorában tiszteljük, kik nélkülöznek, de nem élveznek, kik vetnek, de nem aratnak.

Benedek Rózsi.